

# کتابخانه‌ای به زندانیان

## بین‌المللی جهت ارائه خدمات

### مقدمه‌ای بر رهنمودهای



فرانسیس کیزر  
ترجمه محمد فرح زاد

در سال ۱۹۸۵، تحت توجهات بخشی از ایقلا که در زمینه ارائه خدمات کتابخانه‌ای به افراد محروم فعالیت دارد، کتابداری آمریکایی به نام خانم فیلیس دالتون گروه کاری با نگرشی نوین برای کاری بسیار کهن، با نام «گروه کار جهت ارائه خدمات کتابخانه‌ای به زندانیان» تشکیل داد.

در اغلب کشورهای دنیا کتابخانه زندان نهادی شناخته شده است، ولی در عین حال هنوز برای افرادی که آن سوی دیوارهای زندان هستند، نا آشناست برای مثال، در هلند نظام کتابخانه زندان پیش از نهاد کتابخانه عمومی پایه‌ریزی شده است. در سال ۱۸۴۱ قانون تصریح می‌کرد که هر زندان باید یک کتابخانه داشته باشد. سال ۱۹۹۱ مصادف بود با یکصد و پنجاهمین سالگرد تأسیس نظام کتابخانه زندان در هلند، در حالی که ایجاد کهنترین کتابخانه عمومی آن کشور زودتر از سال ۱۸۹۲ به وقوع نپیوست.

در بیشتر کشورها وجود پاره‌ای قوانین جهت کتابخانه‌های زندان ضروری شناخته شده است. اما عموماً زندانیان جزو اعضای جامعه به شمار نمی‌آیند، تعداد زیادی از کشورها نسبت به زندانیان خود، بویژه در مورد ارائه خدمات درون زندان، نظیر کتابخانه، غفلت می‌ورزند. اعتقاد عمومی بر این است که زندانیان باید کاملاً تنبیه شوند زیرا سزاوار تنبیه هستند و «تجملات» نباید مانع تنبیه شدن آنان گردد. تا هنگامی که این اعتقاد رواج دارد، نه تنها آزادی، بلکه حق خواندن، آگاه‌تر شدن، و خودآموزی از زندانیان سلب شده است.

#### پیشرفتهای جهانی

دوسند مهم جهانی برای آغاز حرکت به سوی توسعه رهنمودهای بین‌المللی عبارتند از:

الف. قانون چهلم از استانداردهای سازمان ملل در مورد به کار بستن حداقل مقررات جهت رفتار با زندانیان متکثر می‌شود که «هر زندان باید یک کتابخانه برای استفاده گروه‌های مختلف زندانیان داشته باشد» کتابخانه باید به حد کافی با کتابهایی با مضامین تفریحی و آموزشی مجهز باشد و زندانیان برای استفاده کامل از آن مورد تشویق قرار گیرند».

ب. توصیه‌نامه شماره ۱۲ (۸۹) R که به وسیله کمیته وزیران شورای اروپا در ۱۳ اکتبر ۱۹۸۹ با متممی توضیحی همراه شد، چنین بیان می‌دارد: آموزش در زندان تصریح می‌کند که «کتابخانه در جامعه منبجی آموزشی، اطلاعاتی، و تفریحی و در حقیقت مرکز توسعه فرهنگی است. خدمات کتابخانه‌ای برای زندانیان بایستی همان گستره وسیع کارکردی را داشته باشد که کتابخانه‌های پیشرفته در اختیار عموم می‌گذارند و همان استانداردهای تخصصی نیز در آنها به کار گرفته شود. هر زمان که لازم باشد، زندانیان باید امکان دسترسی به کتابخانه عمومی خارج از زندان را داشته باشند، و



## ● هر زندان باید یک کتابخانه برای استفاده گروه‌های مختلف زندانیان داشته باشد

بتوانند به طور مرتب به آن مراجعه کنند. در غیر این صورت بایستی تلاش شود که خدمات همه جانبه‌ای در داخل زندان ارائه گردد». این توصیه‌نامه همچنین بر اهمیت نقش هر کشور در توسعه رهنمودهای خود آنان جهت ارائه خدمات کتابخانه‌ای به زندانیان تأکید دارد.

### گروه کار ایفلا برای ارائه خدمات کتابخانه‌ای به زندانیان

توسعه رهنمودهای جهانی برای خدمات کتابخانه‌ای در زندان به عنوان یکی از نخستین اهداف گروه کار جهت ارائه خدمات کتابخانه‌ای به زندانیان قرار گرفت. این بار نیز این فیلیس دالتون بود که اولین پیش نویس رهنمودهای جهانی را در سال ۱۹۸۹ تهیه کرده است. از هنگام تهیه پیش نویس مزبور کشورهای زیادی در آن مشارکت داشته‌اند، خصوصاً تلاش‌های دبیر گروه کار، مونیکامک اوین و همکارش باربارا آرتینیا از کانادا؛ پی روبرت اهل استرالیا و بالآخره مشارکت و نقش مهم نظام زندانهای هلند قابل ذکر است. پیش نویسی موقت گز اختیار کمیته دائمی ایفلا، مربوط به بخش کتابخانه در خدمت محرومان، که در آوریل ۱۹۹۰ در لاهه تشکیل شده است، قرار گرفت. در خلال نشست آن بخش در استکهلم، در اوت ۱۹۹۰ پیش نویسی تجدید نظر شده ارائه گردید و سپس در سراسر جهان توزیع شد. دریافت کنندگان عبارت بودند از سازمانهای کتابداری اشخاص علاقه‌مند به خدمات کتابخانه‌ای، و اعضای گروه کار و کمیته دائمی. نکات سودمند زیادی از سوی چندین کشور از جمله استرالیا، کانادا، فنلاند، فرانسه، زلاندنو، نروژ، سوئد، انگلستان، و ایالات متحده آمریکا دریافت شد. پیش نویس نهایی کامل گردید و طی کنفرانس ایفلا در مسکو در سال ۱۹۹۱ پذیرفته شد. ایفلا اکنون این رهنمودها را به زبان انگلیسی (تحت شماره ۳۴ در سلسله گزارشهای حرفه‌ای خود) منتشر کرده است. امید می‌رود که تا سال ۱۹۹۳ به دیگر زبانهای رسمی ایفلا نیز قابل دسترسی باشد. هدف از رهنمودها کمک به کتابداران اغلب کشورهاست تا شاید بتوانند سردمداران کشورشان را متقاعد کنند که ارائه خدمات کتابخانه‌ای مناسب در زندانها نه فقط برای زندانیان بلکه در مجموع برای جامعه دارای نقشی حیاتی است. وجود قانونی جهت پیش بینی خدمات کتابخانه‌ای در نظام زندانها بسیار اساسی است، و باید توجه داشت که «یک کشور را می‌توان از روی نظام زندانهایش شناخت!»

رهنمودها شامل کتابشناسی بی است که هدفش ترغیب به مطالعه بیشتر جهت توسعه رهنمودهای، و فراهم کردن اطلاعات مستند از میان رهنمودهای خاص یا برخی استانداردها است. رهنمودها هرگز نمی‌تواند ثابت بماند، زیرا به موازات تغییرات اجتماعی، نظامهای زندانها تغییر می‌کند. خدمات کتابخانه‌ای و رهنمودهای باید این گونه دگرگونی‌ها را پیش بینی کند.

## پیشبرد آیین نامه‌های مربوط به ارائه خدمات کتابخانه‌ای در زندان

آیین نامه‌های نوشته شده درباره کتابخانه‌های زندانها، اگر به صورت فرمول درآید، معمولاً فقط به ذکر این نکته می‌پردازد که در زندان باید کتابخانه‌ای نیز وجود داشته باشد و زندانیان امکان دسترسی به مواد خواندنی را دارا باشند، درست همان طوری که معمولاً ذکر می‌شود که باید امکان شرکت در ورزشها یا حضور در برنامه‌های مختلف آموزشی را داشته باشند. برای مثال در آیین نامه‌های هلند فقط ذکر شده است که در هر زندان باید کتابخانه‌ای وجود داشته باشد و هر زندانی حق دارد که کتابهایی را از کتابخانه امانت بگیرد. درباره کیفیت این کتابخانه هیچ چیز گفته نشده است. از آنجا که قوانین زندان می‌تواند این نکته را که هر زندان باید یک کتابخانه داشته باشد نشان دهد، می‌تواند رهنمودهای کتابخانه را نیز به صورت قانونی درآورد.

در بسیاری از کشورها کتابخانه زندان در انزوا به سر می‌برد. کتابخانه معمولاً مانند «یک کتابفروشی پشت میله‌ها» عمل می‌کند و از توسعه مثبت آن به شکل کتابخانه‌ای واقعی به دلیل فقدان کتابداران شایسته خبری نیست. کتابخانه‌های زندان با توجه به دنیای بیرون از زندان، یعنی جایی که گرایشهای اجتماعی دیدگاه عمومی نسبت به نقش کتابخانه‌ها را تغییر داده، نیز منزوی مانده‌اند چون ظاهراً این تغییر دیدگاهها، کتابخانه‌های زندان را نادیده انگاشته است، اغلب کشورها در دهه گذشته به سوی توسعه رهنمودهایی گام برداشته‌اند که متضمن اجرای کیفیت بهتر در کتابخانه‌های زندانهای کشورشان خواهد بود.

## فلسفه و هدفها

اولین گام در جهت تغییر دیدگاهها نسبت به خدمات کتابخانه زندان و اجرای آن، شناخت پاره‌ای اصول اساسی نیز است:

۱. زندانیان همانند دیگر شهروندان حق دارند به اطلاعات دسترسی داشته باشند و بنابراین باید بتوانند از تسهیلات خدمات کتابخانه‌ای برخوردار گردند. آنان باید امکان دستیابی به مواد خواندنی را داشته باشند، همان گونه که حق شرکت در فعالیتهای ورزشی و یا شرکت در کلاسهای آموزشی را دارند؛

۲. امکانات کتابخانه‌ای بایستی در داخل زندان ایجاد شود، زیرا برای زندانیان امکان استفاده از کتابخانه‌های خارج از زندان نیست؛

۳. مجموعه کتابخانه، روشهای اجرایی و سازماندهی بایستی در حد ممکن مطابق با نیازها و خواسته‌های زندانیان باشد؛

۴. خدمات کتابخانه به عنوان بخش مهمی از فعالیتهای فرهنگی و اجتماعی، بایستی در برنامه فعالیتهای زندان جایی را به خود اختصاص دهد. بنابراین باید زمان کافی برای استفاده از

کتابخانه برای زندانیان فراهم شود؛

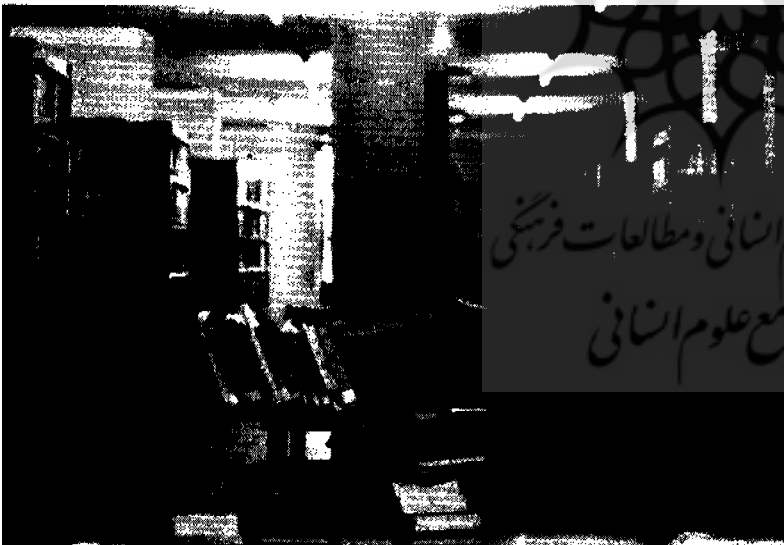
۵. کتابخانه باید دیگر فعالیتهای آموزشی را در زندان حمایت

کند و مجموعه آن با چنین هدفی تدارک دیده شود؛

۶. کتابخانه باید در محیط خود جو آزادی عقیده، کنجکاوی، مسؤولیت، خلاقیت، و حساسیت فرهنگی را ایجاد کند، و زندانیان را برای بازگشت به جامعه آماده سازد.

کتابخانه زندان می‌تواند در ایجاد آسایش برای زندانیان شرکت جوید. مواد خواندنی، وسایل دیداری-شنیداری و موسیقی در آموزش از اهمیت خاصی برخوردارند. البته خواندن نوعی فعالیت مهم تفریحی است که زندانیان را قادر به کسب اطلاع از دنیای بیرون می‌سازد و آنان را برای بازگشت به جامعه آماده می‌کند. بنابراین ضروری است که کتابخانه‌های زندان موادی در موضوعات مورد علاقه و مسائل روزمره زندانیان داشته باشند. آنها مسؤولیت روشنی برای حمایت و تقویت برنامه‌های توانبخشی زندان را دارند و باید منابعی را که بیان کننده افکار و نظرات گوناگون هستند در مجموعه خود بگنجانند، آن چنان که زندانیان آزادی انتخاب داشته باشند و بتوانند به عقاید و علائق خود شکل دهند. کتابخانه بایستی برای آنها فرصت مطالعه و تفریح و کسب اطلاعات در داخل زندان فراهم کند.

● زندانیان باید امکان دسترسی به کتابخانه عمومی خارج از زندان را داشته باشند



## رهنمودها

رهنمودها به شش بخش شامل کارمندان، مجموعه‌ها، وسایل و تجهیزات، سرمایه و بودجه، خدمات، و روابط عمومی تقسیم شده است.

کارمندان. در این بخش بر این نکته تأکید می‌شود که داشتن کتابداران شایسته و توانا در محیط زندان دارای اهمیت زیادی است



و از وجود داوطلبان و زندانیان به عنوان دستیار کارمندان حقوق بگیری می‌توان استفاده کرد نه به عنوان جایگزینی برای آنان. هیچ توصیه‌ای برای تعداد کارمندان تدوین نشده، زیرا اختلاف‌های زیادی در نظام‌های زندان در کشورهای مختلف وجود دارد و وضع چنین توصیه‌نامه‌هایی که با کمیت ارتباط دارد، غیر ممکن است. برای مثال در زندانهای هلند هر ۳۶۰ نفر زندانی در یک زندان به سر می‌برند و نیز یک کتابدار متبحر برای هر ۱۰۰ نفر زندانی در نظر گرفته شده است. در دیگر کشورها هزاران زندانی در هر زندان وجود دارند، بنابراین باید سیاستی مشخص جهت تعداد کارمندان که کفایت نظام زندان را بنماید، اتخاذ شود.

مجموعه‌ها، این بخش بر این نکته تأکید دارد که توسعه مجموعه بایستی بازتاب نیازهای ویژه و علائق گروه‌های خاص یا افراد تشکیل‌دهنده جمعیت زندان باشد (برای مثال جوانان، سوابق فرهنگی و قومی، سطوح مختلف سواد، و جز آن) و اینکه هیچ محدودیتی نباید در انتخاب مجموعه، علاوه بر مواردی که در کتابخانه‌های عمومی اعمال می‌شود یا مواردی که متضمن حفظ نظم و امنیت است، پذیرفته شود. علاوه بر آن، باید از امانت بین کتابخانه‌ای برای تکمیل مجموعه کتابخانه استفاده شود، اگرچه این کار نباید جایگزین توسعه مجموعه تلقی شود. نکات روشنی درباره تعداد نسخ موجود در کتابخانه‌ها، با این منطبق که این موضوع کمک مؤثری به مسئولان خواهد کرد، بیان شده است.

وسایل و تجهیزات. در این بخش از رهنمودها توصیه‌هایی درباره محوطه کتابخانه، دفتر آن، و تجهیزات آمده است. توصیه‌های ویژه‌ای درباره مساحت لازم برای هر زندانی، جهت هدایت برنامه‌های ساختمانی، در بسیاری از کشورها وضع شده است. سرمایه و بودجه. موجود بودن سرمایه تأثیری مستقیم بر کیفیت و میزان منابع کتابخانه‌ها و خدمات آن دارد، بنابراین داشتن برنامه مالی ضروری و اساسی است. رهنمودهای سرمایه سالانه برای مجموعه کتابخانه - منهای هزینه‌های لازم جهت کارمندان و وسایل و تسهیلات - را در نظر می‌گیرد.

خدمات. زندانیان بایستی به مجموعه کتابخانه خارج از زندان دسترسی داشته باشند و این از طریق امانت بین کتابخانه‌ای امکان‌پذیر است. باید خدمات مقتضی به گروه‌های خاصی که در زندان هستند داده شود؛ از قبیل کسانی که نمی‌توانند بخوانند یا ببینند یا بشنوند، یا زندانیانی که از اقلیت نژادی یا گروه فرهنگی خاصی هستند. توجه خاصی نیز باید به زندانیانی که نمی‌توانند به کتابخانه بیایند (برای مثال زندانیان انفرادی) معطوف داشت. برای

این زندانیان خدمات کتابخانه‌ای غالباً جنبه حیاتی دارد. دستورالعمل‌های مکتوب باید متضمن این باشد که زندانیان انفرادی از همان خدماتی بهره ببرند که مورد استفاده سایر زندانیان نیز هست. رهنمودها ارزیابی منظمی از نیازهای زندانیان را به منظور طراحی برنامه‌ای جامع توصیه می‌کند.

ارتباطات و روابط عمومی. زندانیان و کارکنان ضرورتاً انگیزه استفاده از کتابخانه را ندارند. بنابراین کتابداران روشن بین زندان باید از راه‌های گوناگون به دنبال استفاده‌کنندگان بروند و موجبات ارتقاء خدمات کتابخانه را فراهم سازند. باید همچنین سطوح مختلف احتیاجات و توانایی‌ها و علائق مراجعین کتابخانه را بشناسند. لازم است مطالعاتی در فواصل منظم برای ارزشیابی تأثیر سودمندی خدمات، و اینکه چه خدماتی بایستی در زندان برای مناسب‌سازی هرچه بیشتر برنامه‌ها گنجانده شود، انجام گیرد. بازخورد مداوم از طرف استفاده‌کننده باید مورد تشویق قرار گیرد. این مورد می‌تواند از طریق فعالیتهایی مانند بازدیدها، جلسات گروهی استفاده‌کنندگان و پیشنهادات غیر رسمی کسب گردد.



ارتقاء کتابخانه می‌تواند شامل کتابشناسیها، جزوه‌ها، سیاهه‌های مربوط به تهیه منابع، نمایشها، و اطلاعاتی از دیگر زبانها نیز باشد. گسترش و ارتقاء کتابخانه باید به سمتی پیش رود که مسئولان و کارکنان زندان را نیز به شکل استفاده‌کننده دربرگیرد. اگرچه انزوای حرفه‌ای و کتابداری زندان دست‌درست یکدیگر دارند، ایجاد شبکه وسیله‌ای ضروری است تا کتابداران بتوانند به بهترین شکل خدمات کتابخانه‌ای را ارائه دهند. از طریق تحکیم ارتباط با سایر کتابخانه‌ها هم در سطح ملی و بین‌المللی می‌توان مانع ایجاد



تنهایی و انزوا شد. ارتباط منظم میان کتابداران زندان و کتابداران کتابخانه‌های عمومی از ضروریات است کتابخانه‌های زندان بایستی به عضویت انجمن کتابداران کشور خود درآیند.

نتیجه

اعلامیه سازمان ملل متحد درباره حقوق بشر، حق آزادی خواندن را تصریح می‌کند. زندانیان نیز از این امر مستثنی نیستند. بخشی از ایفلا که مربوط به کتابخانه‌هایی است که به افراد محروم خدمت می‌رساند اعتقاد دارد که این خدمات باید حایز عالیت‌ترین معیارها باشد. «رهنمودهایی جهت ارائه خدمات کتابخانه‌ای به زندانیان» که اخیراً منتشر شد با چنین هدفی تهیه شده است. در این اثر تأکید شده است که کتابخانه‌های زندان نقشی مثبت در زندگی زندانیان ایفا می‌کند همچنانکه درباره دیگر گروه‌ها نیز صادق است. آنها منابع مناسبی برای امور آموزشی، و برنامه‌های تفریحی و رفاهی را تهیه می‌کنند که در ایجاد مهارت‌های جدید مؤثر است. کتابخانه‌ها باعث می‌شوند که مسایل رفتاری و مشکلات زندگی در زندان تعدیل

— «کتابخانه، این واژه خود به تنهایی معنایی بسیار وسیع دارد!» (آلکمار، ۱۹۹۱)

— «من فکر می‌کنم بهترین چیزی که در اینجا برای من اتفاق افتاد فرصت استفاده از کتابخانه بود. این خیلی مهم است که در طی دوران حبس بتوانید بخوانید، زیرا خواندن ذهن را از مشکلاتی که درگیر آن هستید، می‌رهاند و از فشارها می‌کاهد.» (هارلم، ۱۹۹۱)

— «کتابخانه زندان برای من از جهات مختلف از جمله از نظر روحی، و روانی، احساسی، آموزشی، و اخلاقی بسیار مفید و مهم بوده است.» (هارلم، ۱۹۹۱)

— «کتاب دوست حقیقی من است، خصوصاً در زندان» (آلکمار، ۱۹۹۱)

— «حروف، کلمات، صفحه‌های داستانها، دوستان حقیقی من به شمار می‌آیند و من دوستان بی شماری از این دست، پیدا کردم. داستانهای آنها مرا مجذوب کرده است.» (هارلم، ۱۹۹۱)

اینها تنها بخش کوچکی از اظهارات زندانیان است. نکته‌هایی نیز از خوانندگان کشورهای هلند، نیجریه، مراکش، مصر، ایران، و کلمبیا دریافت شده است. چه چیزی بهتر از نظرات خود زندانیان می‌تواند متقاعدکننده باشد؟

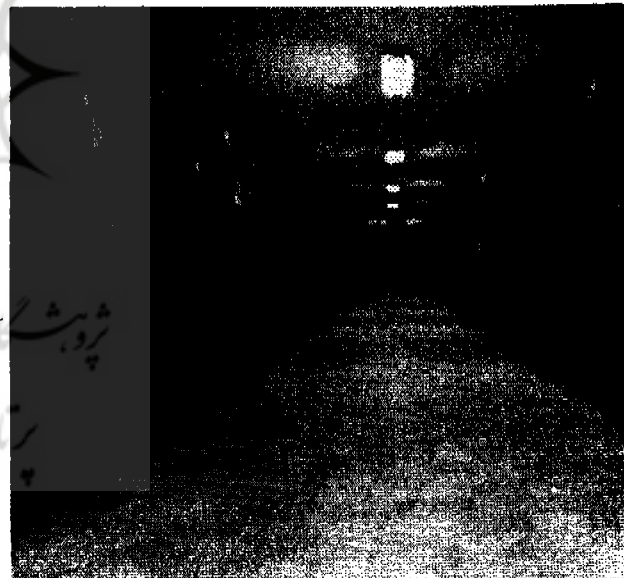
#### یادداشتها:

این مقاله ترجمه‌ای است از:

\* Frances Kaiser. "An Introduction to the International Guidelines for library services to prisoners", *IFLA Journal*. Vol. 19, No. 1, (1993), pp. 67-73.

این مقاله بوسیله فرانسویس کیزر در پنجاه و هشتمین کنفرانس عمومی ایفلا (دهلی، ۳ اوت تا ۵ سپتامبر ۱۹۹۲) ارائه شده است. خانم کمرز، رئیس گروه کار خدمات کتابخانه برای زندانیان و عضو کمیته دائمی ایفلا در بخش کتابخانه‌ها برای ارائه خدمات به افراد محروم است. وی رایزنی کتابخانه ملی برای خدمات زندان هلند را نیز برعهده دارد.

مترجم سپاس خود را نسبت به خانم قائم مقامی فراهانی، به دلیل بازبینی ترجمه این مقاله، ابراز می‌دارد.



شود و نیازهای روانشناختی زندانیان تا حدی مرتفع گردد. کتابخانه‌های زندان می‌توانند نگرشی غیر تهدیدآمیز نسبت به دنیای خارج ایجاد کنند، از این طریق مسلماً هم خود زندانیان بهره‌مند خواهند شد، هم کل نظام بهسازی سود خواهد برد.

به مناسبت جشن صد و پنجاهمین سال ارائه خدمات کتابخانه‌ای به زندانیان در هلند، به سال ۱۹۹۱، زندانیان خود نوشته‌اند که چرا خواندن و کتابخانه‌ها برای آنها حایز اهمیت است. برخی از اظهارات زندانیان در ذیل آمده است: